

ELŐSZÓ

Ebben a könyvben a 20. századi kelet-közép-európai politikai gondolkodás néhány általam fontosnak érzett aspektusát járom körbe négy, római számmal jelölt fejezeten keresztül. Az inkább politikailag-kulturálisan, mintsem földrajzilag behatárolható régió¹ kutatási tereppé válása kézenfekvő kapcsolattörténeti okokkal, az összefüggések mélyrétegeit feltárni igyekvő transznacionális szempontokkal, illetve a történelmi együttélés tárgyalt korszakban többször felemlgetett, sőt politikummá váló emlékképeivel egyaránt magyarázható. A kötet három kulcsfogalma a *populizmus*, a *népiség* és a *modernizáció*, amit a 20. századi regionális eszme-, politika- és társadalomtörténet kulcskérdéseinek, sok tekintetben fő rendező elvének tartok.

A kötet lapjain először a *populizmus*, a *polgár(osodás)* és a *szociográfia* fogalmain keresztül közelítek a fenti problémahalmazhoz, mivel érzésem szerint a fogalomtörténet mindig többet rejt egyszerű szemantikai dilemmáknál, ráadásul ezek a kérdésfeltevések lehetőséget teremtenek a „kemény adatokkal” operáló második fejezet témájának kibontására. Itt ugyanis az elméletek helyét egzakt adatok veszik át és egy rövid problémakatalógust követően az első világháború utáni regionális agrárpolitikát igyekszem górcső alá venni Cseh-szlovákia, Jugoszlávia, Románia és Magyarország birtokreformjainak segítségével. A magyarországi földkérdés diskurzusát tárgyaló záró alfejezet vezeti át az olvasót a harmadik nagy egységhez, a falukutatáshoz. Olyan témák kerülnek ehelyütt terítékre, mint az olvasáskultúra, a honi szociográfiai irodalom két remekműve (Nagy Lajos és Kovács Imre munkája), valamint két esettanulmány (Sárospatak, Debrecen). Az utolsó fejezetben két életpályán (Sértő Kálmán, Bajcsy-Zsilinszky Endre) és egy különleges időpontú életpályarészleten (Kodolányi János) keresztül próbálom meg egyéni szinten megjeleníteni a modernizációs stratégiák rendkívül sokszínű, ám gyakorta igencsak tépettnek tűnő szövetét. Minthogy a világháború utolsó éveiben a *demokrácia* kiemelt helyen szerepelt a reformerek politikai szótárában (ahol korábban a *földkérdés* volt diskurzusrendező hívószó), a kötet utolsó fejezete a népi írók

1 Mint Andrew C. Janos hangsúlyozza, „amikor Kelet-Közép-Európát emlegetünk, olyan földrajzi entitásról beszélünk, amelynek nincsenek pontosan meghúzható fizikai és politikai határai”. Janos, Andrew C., *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Bp., Helikon, 2003, 10. Tágabb értelemben a keleti szláv és a német nyelvterületek által határolt, Görögországtól és Törökországtól kiindulva a Baltikummal végződő régiót értjük alatta, de használatos e fogalom a viharos 20. század folyamán változó elnevezésekkel ellátott ún. „visegrádi négyekre” is.

1943 és 1948 közötti pályáját kísérli meg bemutatni, elsősorban írásaikon keresztül közelítve demokraciáról vallott nézeteikhez. Ez a metszet a politikatörténet klasszikus korszakolásán túlmutatóan igyekszik új látószöveget kínálni egy rendkívül nehéz, sűrű és összetett időszakhoz.

Talán már a fentiekből is látszik, de a tartalomjegyzék átböngészése után legkésőbb nyilvánvalóvá válik: kötetemben több tudományág megközelítési sémáit és eredményeit igyekeztem kamatoztatni. A történettudomány klasszikus feladatát, a forrásfeldolgozást és forrásértelmezést továbbra sem tartom idejétmúlt szemléletmódnak, de abbéli meggyőződésemben is megmaradtam, hogy mindez gyakorta csupán szükséges, ámde nem elégséges előfeltétele egy jelenség, esemény vagy éppen egy ember kellő mélységű megértésének.² Ráadásul mintha némely problémát „pozitivistá”, más kérdést pedig „posztmodern” perspektívából lehetne jobban interpretálni, vagyis a különböző esetek eltérő megközelítéseket és ebből fakadóan másféle olvasói attitűdöt kívánnak. Számomra főként a fogalom- és az esztétörténet újabb irányai, valamint a kulturális antropológia eredményei bizonyultak vonzóknak az irodalomtudomány újabb csapásai (ma már inkább: ösvényei) mellett. Néhány fejezetben az elméleti megközelítések vállaltan Klió fölé kerekedtek, noha hittem szerint egy szociográfia szövegközpontú bemutatása nem csupán a textusról, de az érintett életvilágokról is számos rejtett összefüggést képes napvilágra hozni.

A könyv fejezeteinek alapjául 2009 és 2016 között született tanulmányaimból válogatott 16 írás szolgált, noha minden esetben átszerkesztettem, újra gondoltam és – esetenként duplájára – bővítettem az eredeti szövegeket. Mint minden tanulmánykötet magyarázatánál, itt is megemlíthetőek az eredeti verziók hozzáféréseinek esetleges nehézségei, noha korunk digitális galaxisában ez egyre kevésbé hangzik meggyőző érvek. Ellenben nincsen ok elhallgatni a kötet szerveződésének apró életszerűségeit, melyek akár szépirodalmi művek alkotási módszerükre is emlékeztethetnek,³ ráadásul mindig örömmel töltik el a szerzőt, hovatovább az utólagos értelemadás („pályáiv”) – néha korántsem oly evidens – felismerésében és persze konstruálásában is segítenek. Csak bízhatok benne, hogy vállalkozásom nem volt öncélú játék!

Bár természetesen minden papírra vetett betűért én felelek, az említett hét év alatt többen egyengették utamat, segítettek véleményekkel, jó tanácsokkal és néhány ösztöndíj támogatását is élvezhettem. Mindenekelőtt a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának, valamint itteni témavezetőmnek, Timár Lajosnak tartozom köszönettel, hogy lehetőséget biztosítottak a történelemszakma alapjainak elsajátításához. Végzett magyar

2 Vö. Bartha Ákos, *Falukutatás és társadalmi önismeret: A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történelmi kontextusai*, Sárospatak, Hernád, 2013, 11–12.

3 „A kísérletezések után egy-két sikerültebb szöveg előhívott hasonló jellegű emlékeket, írásokat, és azok is újakba futottak át, aztán mikor egy szövegcsoporthoz önmagától kisebb egységgé állt össze, hagyta megkötödni tovább ezt a nyelvet.” *Ayhan Gökhan interjúja Áfra Jánossal*, Irodalmi Jelen (online), 2016. január 4.

szakosként az irodalmárok közül hálával gondolok Görömbei Andrásra, aki soha nem sajnálta kevés szabadidejét első írásaim véleményezésére és Takács Miklósról, aki a szövegelméletek világába vezetett be. A debreceni évek záróakkordjaként ki kell emelnem Valuch Tibor nevét, aki akkor állt mellettem, amikor arra alighanem a legnagyobb szükségem volt. Ami az ösztöndíjakat illeti, 2014-ben a Nemzeti Kiválóság Program öt hónapos fiatal kutatói ösztöndíja (*New Central Europe Young Researcher Scholarship*) tette lehetővé kutatásaimat, 2015-ben pedig a Nemzeti Kulturális Alap öt hónapos alkotói támogatása állt rendelkezésemre. Utóbbi háttér nélkül ez a kötet sem jöhetett volna létre. Munkahelyem, az MTA BTK Történettudományi Intézete a kézirat tisztázásához nélkülözhetetlen nyugodt feltételeket és a kötet megjelenését biztosította az innen kapott folyamatos, magas színvonalú szakmai inspiráció mellett. Végül, de nem utolsósorban családomnak – elsősorban feleségemnek és kislányomnak – mondok köszönetet a sok türelemért és megértésért.

Budapest, 2016. szeptember 29.

